https://jacek.kwasniewski.org.pl

Jacek Kwaśniewski

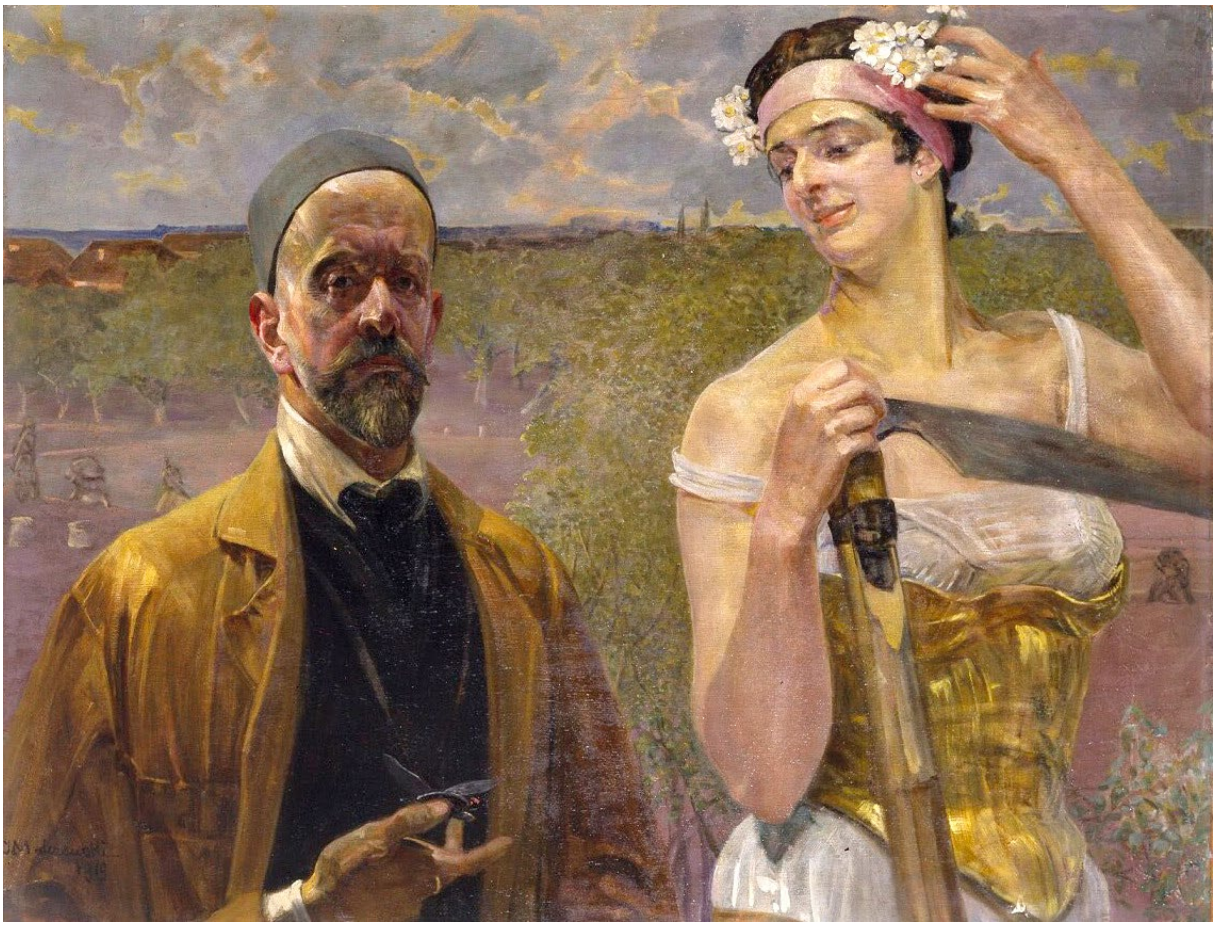

Jacek Malczewski, Autoportret z Thanatosem

[2] Lęk przed śmiercią jako siła kulturotwórcza - mapa zjawiska i zapytania do literatury

Rozpisanie siedemnastu makro twierdzeń na pięćdziesiąt pięć podgrup. Drugi etap dekompozycji 1 → **17** → **55** → 265. Uzasadnienie i schemat opisu podgrup

marzec 2026

Wprowadzenie do serii

Poniższy zestaw ośmiu tekstów przedstawia projekt mapowania kulturotwórczej roli lęku przed śmiercią. Moją intencją nie jest wyjaśnianie, szukanie przyczyn czy odkrywanie mechanizmów. Cel jest o wiele skromniejszy - zrobić możliwie dokładną mapę tego, w jakich obszarach kultury i poprzez jakie kanały lęk przed śmiercią działa kulturotwórczo - oraz przygotować narzędzie, które pozwoli to sprawdzić w literaturze naukowej.

Mapa powstała przez stopniową dekompozycję tezy ogólnej i zwiększanie rozdzielczości opisu: od ujęcia makro, przez podgrupy, po rdzenie semantyczne, które mogą zostać, przy pomocy narzędzi AI, zamienione na embeddingi i użyte do semantycznego przeszukiwania korpusu literatury. W tym sensie mapa staje się zbiorem zapytań zarzucanych na literaturę jak sieć. Chcemy zobaczyć, co zostało już opisane, co pominięte, czemu poświęcano dużo uwagi, a czemu mało.

Dwa teksty mają charakter metodologiczny. Opisują zasady budowy rdzeni oraz rolę analizy matematycznej w kontroli jakości mapy (kolizje, luki, nadmierne skupienia). Całość traktujemy jako hipotezę roboczą do weryfikacji, nie jako rozstrzygnięcie.

Zainteresowanym udostępniam model Excela ze szczegółową analizą statystyczną rdzeni semantycznych.

Teksty:

[1] Rozpisanie tezy, że lęk przed śmiercią jest kulturotwórczy, na siedemnaście makro twierdzeń (grup). Pierwszy etap dekompozycji **1 → 17** → 55 → 265

[2] Rozpisanie siedemnastu makro twierdzeń na pięćdziesiąt pięć podgrup. Drugi etap dekompozycji 1 → **17 → 55** → 265. Uzasadnienie i schemat opisu podgrup

[3] Od 55 podgrup do 265 rdzeni semantycznych. Ostatni etap dekompozycji 1 → 17 → **55 → 265**. Jakie cechy muszą mieć rdzenie, aby przeszukiwanie literatury dawało ogląd kultury szeroki, głęboki i wielostronny

[4] Metodologia. Zasady budowy rdzeni semantycznych dla modelu embeddingowego

[5] Metodologia. Rola matematyka w budowie rdzeni semantycznych

Załącznik do tekstu [2]. Pięćdziesiąt pięć podgrup (lista opisów)

Załącznik do tekstu [4]. Tabelaryczny opis grup (17), podgrup (55) i rdzeni (265)

Załącznik do tekstu [4]. Opis strukturalny 265 rdzeni semantycznych

© Jacek Kwaśniewski, 2026

Spis treści

Jak czytać ten tekst i załącznik 3

Wstęp 3

17 → 55. Dlaczego siedemnaście twierdzeń makro trzeba poszerzyć do pięćdziesięciu pięciu podgrup 3

Czym są podgrupy i jak jest ich funkcja 4

O przypisywaniu sprawstwa abstraktom 4

Warunki dobrego uszczegółowienia 17→ 55: szerokość, głębia i wielostronność oglądu 4

Jak są analizowane podgrupy: ścisły schemat Ch - M - DK - Ale 5

Po co ten tekst 6

© Jacek Kwaśniewski, 2026

Jacek Kwaśniewski

[2] Jak badać kulturotwórczą rolę lęku przed śmiercią? Pięćdziesiąt pięć podgrup jako etap pośredni

Jak czytać ten tekst i załącznik

Tekst wyjaśnia krok 17 → 55. Dlaczego mapa 17 twierdzeń makro wymaga uszczegółowienia i czym są podgrupy jako etap pośredni między 17 twierdzeniami makro a 265 rdzeniami semantycznymi. Jest także wprowadzeniem do załącznika z opisem 55 podgrup - każda podgrupa ma tam krótki opis (do ok. 150 słów) zapisany w stałym układzie (Ch - M - DK - Ale). Załącznik najlepiej czytać wybiórczo - jak katalog: wybierając interesujące obszary i porównując je między sobą. Opisy podgrup dają podstawowe kwantum wiedzy o tym, jak lęk przed śmiercią działa w danym obszarze kultury, jakie przynosi efekty i jakie mogą pojawiać się koszty uboczne. Dzięki jednolitej strukturze można też robić przekrojowe zestawienia (np. porównywać mechanizmy lub koszty uboczne w wielu podgrupach). To przygotowuje do dalszego etapu - lektury rdzeni - i ułatwia ocenę, czy rdzenie trafnie i kompletnie dekomponują treść podgrup.

Wstęp

Tekst dotyczy drugiego kroku w projekcie stopniowej dekompozycji tezy generalnej, że **lęk przed śmiercią jest siłą kulturotwórczą**. Całość ma postać mapy: 1 → 17 → 55 → 265. Punktem wyjścia jest teza generalna (1). Następnie została ona rozpisana na siedemnaście twierdzeń makro, które porządkują temat w możliwie szerokim horyzoncie kultury. Kolejny krok polega na wyodrębnieniu pięćdziesięciu pięciu podgrup (twierdzeń bardziej precyzyjnych). Na dalszym etapie podgrupy zostaną rozpisywane na dwieście sześćdziesiąt pięć rdzeni semantycznych, czyli krótkich, operacyjnych zdań służących do semantycznego przeszukiwania literatury przy pomocy narzędzi AI.

17 → 55. Dlaczego siedemnaście twierdzeń makro trzeba poszerzyć do pięćdziesięciu pięciu podgrup

Siedemnaście twierdzeń makro jest ogólną mapą działania lęku przed śmiercią w kulturze. Ma dawać orientację i zapewnić szerokość ujęcia. Daje szybki ogląd, ale ma też cechę typową dla każdego podziału na tak wysokim poziomie ogólności. W ramach jednej grupy mieści się zazwyczaj więcej niż jeden mechanizm kulturowy, więcej niż jedna ścieżka oddziaływania i więcej niż jeden rodzaj efektu. Na poziomie 17 grup łatwo powiedzieć, że „w tej sferze lęk przed śmiercią działa", ale trudniej pokazać jak dokładnie działa i co dokładnie z tego wynika, bez przechodzenia w luźną, nieuporządkowaną listę przykładów. Dlatego kolejny krok - 55 podgrup - zwiększa rozdzielczość mapy: rozdziela wątki, które na poziomie makro muszą pozostawać zebrane razem.

Podgrupy są odpowiedzią na tę nieuniknioną cechę ujęcia makro. Ich funkcja jest prosta. Zwiększają rozdzielczość mapy, rozdzielając grupy makro na składniki, które są jeszcze czytelne dla człowieka, ale już na tyle precyzyjne, by dało się z nich konsekwentnie wyprowadzać rdzenie semantyczne. Innymi słowy: 55 podgrup to etap pośredni, w którym porządkowane są różne wątki, tak aby późniejsze rdzenie nie były ani zbyt ogólne, ani przypadkowe.

© Jacek Kwaśniewski, 2026

Czym są podgrupy i jak jest ich funkcja

Podgrupy są czymś pomiędzy mapą makro (17 grup) a rdzeniami semantycznymi (265 zdań do przeszukiwania literatury). Ich opisy mają charakter przygotowawczy: porządkują sens makro zjawisk tak, aby mogły zostać rozpisane na precyzyjne rdzenie. Najważniejsza cecha podgrupy polega więc na tym, że antycypuje zakres i granice późniejszych zapytań: wskazuje dominujący mechanizm i jednocześnie pokazuje, co nie należy do tej podgrupy (żeby nie rozlewać sensu na cały obszar grupy).

Dlatego 55 podgrup nie są w żadnym wypadku „ukończoną analizą kultury". To nie jest moment, w którym można powiedzieć: „oto pełny obraz kulturotwórczej roli lęku przed śmiercią". To nadal jest struktura hipotez - uporządkowana i konsekwentna, ale wymagająca weryfikacji. Weryfikacja nie polega na tym, że podgrupa „brzmi sensownie", tylko na tym, czy po przejściu do rdzeni i po konfrontacji z literaturą da się rzeczywiście wydobyć materiał, który odpowiada treści hipotez.

O przypisywaniu sprawstwa abstraktom

Do sformułowań typu „lęk przed śmiercią wytwarza", „modyfikuje", „wzmacnia" można mieć pretensje, że przypisują sprawstwo abstraktowi. Czasowniki sprawcze domyślnie przypisują działanie podmiotowi. Taka przygana jest więc trafna z punktu widzenia językowo-logicznego, ale w moim projekcie takie stwierdzenie jest zamierzone i operacyjne.

W zasadach budowy rdzeni „lęk przed śmiercią" pełni rolę kotwicy, agensa przyczynowego. Jest źródłem dynamiki procesu, a nie wykonawcą działań. To rozróżnienie jest ważne metodologicznie. Rdzenie nie mają opisywać pojedynczych aktów („ktoś coś zrobił"), tylko mechanizmy kulturowe („co sprawia, że coś musi być robione"). Tam, gdzie osłabienie sprawstwa jest potrzebne (żeby uniknąć zbyt twardej tezy), stosuję formuły typu „sprzyja", „współkształtuje" albo konstrukcje bezosobowe.

Warunki dobrego uszczegółowienia 17→ 55: szerokość, głębia i wielostronność oglądu

Konstrukcja podgrup (a później rdzeni) ma jeden cel praktyczny: tak ukierunkować semantyczne przeszukiwanie literatury, aby dało szeroki, głęboki i wielostronny ogląd kultury w perspektywie lęku przed śmiercią.

- **Szeroki**: żeby nie utknąć w jednym rejonie kultury (np. tylko w religii albo tylko w medycynie), lecz zobaczyć rozproszone przejawy kulturotwórczej pracy lęku w wielu obszarach. Na przykład, w obrębie grupy 5 (lęk przed śmiercią poddaje kulturowej „obróbce" zjawisko śmierci w życiu codziennym) widać to od razu: obok praktyk ciała i rutyn (dieta, fitness, higiena, kosmetyka) pojawiają się językowe uniki i style mówienia, ironia i trywializacja, infantylizacja, profesjonalne wsparcie oraz estetyzowanie śmierci.
- **Głęboki**: żeby nie poprzestać na deklaracjach i hasłach, ale schodzić do mechanizmów, poziomów kultury (symboliczny, społeczny, materialny), form działania i ich konsekwencji. W obrębie grupy 5 na poziomie materialno-praktycznym występują reżimy ciała i rutyny dające poczucie kontroli, a także praktyki okołopogrzebowe. Na poziomie symbolicznym i dyskursywnym to praca przy pomocy języka i tonu: żart, ironia, banalizacja jako sposób redukcji napięcia. Na

poziomie społecznym pojawia się jako reguła obiegu: styl rozmowy, który chroni przed napięciem, ale ustawia granice tego, co wolno powiedzieć o umieraniu.

- **Wielostronny**: żeby ten sam obszar nie był opisywany jednym typem efektu, tylko wieloma ścieżkami - a więc żeby pytania wydobywały z kultury (poprzez literaturę) różne konfiguracje procesów i różne formy obiegu. W grupie 5 widać trzy różne ścieżki na jednym materiale codzienności: (1) regulacja przez działanie i rutynę (reżimy ciała i powtarzalność), (2) redukcja napięcia przez humor i ironię, (3) oswajanie przez infantylizację języka i obrazów. Do tego dochodzi druga strona, równie ważna: pole „Ale" pozwala od razu zobaczyć koszty uboczne tych samych mechanizmów (np. przymus kontroli i perfekcjonizm albo blokada rozmowy o umieraniu, gdy ironia staje się normą).

Trzeba dodać, że w tym projekcie ważne są także wyniki negatywne. Jeśli literatura nie potwierdza jakiejś podgrupy (albo rdzenie, które z niej wynikają, wracają systematycznie z niską trafnością), to nie jest „usterka" sama w sobie. To jest informacja diagnostyczna: albo o lukach w literaturze, albo o zbyt szerokim / zbyt wąskim sformułowaniu rdzeni, albo o słabości hipotezy. Zdolność do przyjmowania braku potwierdzeń jest jednym z warunków, by ta metoda była czymś więcej niż retorycznym potwierdzaniem własnej tezy.

Jak są analizowane podgrupy: ścisły schemat Ch - M - DK - Ale

Opis podgrup ma stałą strukturę formalną - każda z pięćdziesięciu pięciu podgrup jest opisana według tego samego, czteroelementowego schematu (**Ch**arakterystyka - **M**echanizm - **DK** działanie kulturowe - **Ale**). Taka standaryzacja daje dwie korzyści. Po pierwsze, ułatwia porównania: można zestawiać podgrupy w obrębie jednej grupy lub między grupami, bez ryzyka, że porównujemy różne typy opisu. Po drugie, umożliwia analizy przekrojowe: można wyodrębnić jeden element z wielu podgrup i oglądać go jako zbiór. Przykładowo, można spisać same Działania Kulturotwórcze (DK) dla podgrup 5.1-5.5 i zobaczyć, jaki repertuar 'zysków' kulturowych jest tu zakładany; analogicznie można zebrać pola 'Ale' i badać koszty uboczne, konflikty normatywne albo ograniczenia poznawcze przypisywane różnym mechanizmom. Ten sam zabieg działa dla Mechanizmów (**M**): pozwala sprawdzić, które typy oddziaływań powtarzają się, a które są wyjątkowe.

1. **Charakterystyka (Ch)** — krótka definicja zakresu podgrupy i wyróżnik: co odróżnia ją od innych podgrup tej samej grupy. To jest miejsce na granice i różnicowanie; bez nich podgrupy zlewałyby się ze sobą.
2. **Mechanizm (M)** — odpowiedź na pytanie, jak lęk przed śmiercią oddziałuje w tym obszarze. Mechanizm jest wprowadzeniem i antycypacją późniejszych rdzeni. W nim „ustawiam" logikę procesu, która potem będzie rozbita na konkretne, operacyjne zdania.
3. **Działanie kulturotwórcze (DK)** — opis tego, co kultura zyskuje / wytwarza / stabilizuje / uruchamia dzięki danemu mechanizmowi. To jest „strona konstruktywna". Co ten proces robi z kulturą jako systemem odpowiedzi na lęk przed śmiercią. Można to alternatywnie nazwać efektem kulturotwórczym.
4. **Ale** — koszt uboczny, ograniczenie, ryzyko dysfunkcji albo konflikt normatywny, który wiąże się z tym samym mechanizmem. Pole „Ale" ma chronić przed traktowaniem kulturotwórczości jako wyłącznie pozytywnej i „gładkiej". Jeśli w

danym przypadku nie ma sensownego kosztu funkcjonalnego, „Ale” może przyjąć postać ograniczenia poznawczego: dlaczego ten mechanizm może być trudny do zweryfikowania w literaturze albo łatwy do pomylenia z innym.

Po co ten tekst

Tekst jest wprowadzeniem do opisu pięćdziesięciu pięciu podgrup. Opis ten stanowi osobny załącznik. Informacja o każdej podgrupie nie przekracza 150 słów i jest przedstawiona jako element jednej z siedemnastu grup makro. Wpierw podana jest informacja, jak w danej grupie lęk przed śmiercią "wchodzi" w kulturę i jak ją dekomponuje na podgrupy. Potem opis każdej podgrupy informuje, jak lęk przed śmiercią tutaj działa, jakie wywołuje skutki kulturowe i jakie mogą pojawiać się koszty uboczne. To podstawowe kwantum wiedzy o działaniu lęku przed śmiercią w danym obszarze. Dla wielu osób będzie to wystarczający zakres informacji.

Każda podgrupa jest opisana według jednolitego schematu (charakterystyka, mechanizm, efekty kulturotwórcze, skutki uboczne). Pozwala to wyodrębniać pojedyncze składniki wielu podgrup - na przykład same mechanizmy, same efekty kulturotwórcze albo same koszty uboczne - i budować na ich podstawie syntezy analityczne.

Wyodrębnienie z wielu podgrup pojedynczych składników pozwala je zestawiać i porównywać. Można sprawdzić, które mechanizmy powracają w obrębie jednej grupy makro i w jakich wariantach, a które pojawiają się rzadko lub wyjątkowo. Można zobaczyć, jakiego typu efekty kulturotwórcze dominują w danym obszarze (czy są to przede wszystkim efekty symboliczne, instytucjonalne, praktyczne, materialne) i czy układają się w spójny repertuar, czy raczej w mozaikę rozproszonych odpowiedzi. Można też analizować pole „skutki uboczne”. Czy koszty mają charakter funkcjonalny (dysfunkcje i napięcia), normatywny (konflikty wartości), społeczny (wykluczenia, presje) czy poznawczy (trudność w weryfikacji, wieloznaczność), oraz czy pojawiają się w tych samych miejscach, co najsilniejsze efekty, czy raczej na ich obrzeżach. Wreszcie można porównywać grupy makro między sobą; czy różnią się przede wszystkim mechanizmami, czy raczej typami efektów, czy też specyficzną konfiguracją kosztów ubocznych.

Dlatego tekst załącznik z opisem pięćdziesięciu pięciu podgrup warto czytać selektywnie - jak katalog - wybierając interesujące obszary i porównując je przekrojowo. Taki opis stanowi też dobry fundament do dalszego etapu, czyli do lektury rdzeni: pozwali sprawdzić, czy rdzenie rzeczywiście trafnie i wyczerpująco dekomponują treść podgrupy, czy wymagają uzupełnień, przesunięć albo redukcji.

© Jacek Kwaśniewski, 2026